प्रकर्षः पाधान्यभवने अक०"इदं तु मम दीनस्य मनोभूयः प्रकर्षति" रामा० सु० १,१,

सम्+ सम्यक्कर्षणे सक० सङ्कर्षणम्। [समाकर्षी।

सम्+आ+सम्यक्तया दूरपर्य्यन्तनयने सक०। समाकर्षति कृषधातुर्न्यादिपाठात् द्विकर्म्मकः। कर्षणञ्च भूमिसंयोजनेन बलेन देशान्तरसंयोगानुकूलव्यापारानुकूलव्यापारः तेनास्य द्विव्यापारबोधकतया द्विकर्म्मकत्वम्। ग्राममजां कर्षति इत्यादौ अकथितञ्चेत्यादि पा० अजादेः कर्म्मत्वम्। अत्र प्रधाने कर्म्मण्येव वाच्ये लकारादयः। "प्रधाने नीकृष्वहाम्" भर्त्तृहर्य्युक्तेः। अजा ग्रामं कृष्यते। विलेखनञ्च विदारणं तत्रार्थे न द्विकर्म्मकतेति भेदः

कृषक त्रि० कृष—क्वुन्। १कर्षके कृषिशब्दे उदा०। २फाले न० मेदि०। ३वृषे पु० हेम०।

कृषर न०कृष—करन्। कृशरशब्दार्थे पृषो०कृसरोऽप्यत्र केचित्

कृषाण त्रि० कृष—बा० आनक्। कर्षके कृषिशब्दे उदा०

कृषि स्त्री कृष—इक्। शस्योत्पादनार्थं भूमिकर्षणरूपे वैश्यवृत्तिभेदे अमरः कृषिकर्म्म प्रकारादि कृषिपराशरे दर्शितं यथा तत्रादौ कृषिप्रशंसा "चतुर्व्वेदालयो ब्रह्मा ब्रवीति कृपणं वचः। अलक्ष्म्या युज्यते सोऽपि प्रार्थनालाघवान्वितः। एकयैव पुनः कृष्या प्रार्थको नैव जायते। कृष्यान्वितो हि लोकेऽस्मिन् भूयादेकश्च भूपतिः। सुवर्णरौप्यमाणिक्यवसनैरपि पूरिताः। तथापि प्रार्थयन्त्येव कृषकान् भक्ततृष्णया। कण्ठे हस्ते च कर्णौ च सुवर्णं यदि विद्यते। उपवासस्तथापि स्यादन्नाभावेन देहिनाम्। अन्नं प्राणा बलञ्चान्नमन्नं सर्व्वार्थसाधकम्। देवासुरमनुष्याश्च सर्व्वे चान्नोपजीविनः। अन्नन्तु धान्यसम्भूतं धान्यं कृष्या विना न च। तस्मात् सर्वं-परित्यज्य कृषिं यत्नेन कारयेत्। कृषिर्धन्या कृषिर्म्मोध्या जन्तूनां जीवनं कृषिः। हिंसादिदोषयुक्तोऽपि मुच्यतेऽतिथिपूजनात्। तेनार्च्चितं जगत् सर्व्वमतिथिर्येन पूजितः। अर्च्चितास्तेन देवाश्च स एव पुरुषोत्तमः"।

अथ कृषेः स्वयमवेक्षतोक्तिः"फलत्यवेक्षिता स्वर्णं, दैन्यं सैवानवेक्षिता। कृषिः कृषिपुराणज्ञ इत्युवाच पराशरः"। अथ चान्ये मुनयआहुः"पितुरन्तःपुरं दद्यान्मातुर्दद्यान्महानसम्। गोषु चात्मसमं दद्यात् स्वयमेव कृषिं व्रजेत्। कृषिर्गावो वाणविद्याः स्त्रियो राजकुलानि च। क्षणेनैवावसीदन्ति मुहूर्त्तमनवेक्षणात्। समर्थैश्च कृषिः कार्य्या लोकानां हितकाम्यया असमर्थो हि कृषको भिक्षामटति नीचवत्। गोहितः क्षेत्रगामी च कालज्ञो बीजतत्परः। वितन्द्रः सर्व्वशस्याढ्यः पक्वो नावसीदति"।

अथ वाहपोषणादिप्रकारः। "कृषिञ्च तादृशीं कुर्य्यात् यथा वाहान्न पीड़येत्। वाहपीडार्जितं शस्यं गर्हितं सर्वकर्म्मसु। वाहपीडार्जितं शस्यं फलितञ्च चतुर्गुणम्। वाहनिश्वासविफलः कृषको निःस्वतां व्रजेत्। गुण्डकैर्यवसैर्धूमैस्तथान्यैरपि पोषणैः। वाहाः क्वचिन्न सीदन्ति सायं प्रातश्च चारणात्"।

अथ गोशालाविधानम्। "गोशाला सुदृढ़ा यस्य शुचिर्गोमयवर्जिता। तस्य वाहा विवर्द्धन्ते पोषणैरपि वर्जिताः। शकृन्मूत्रविलिप्ताङ्गा वाहा यत्र दिने दिने। निःसरन्ति गवां स्थानात् तत्र किं पोषणादिभिः। पञ्चपञ्चायता शाला गवां वृद्धिकरी मता। सिंहस्थाने कृता सैव गोनाशं कुरुते ध्रुवम्। सिंहगेहेऽर्पितां चैव गोशालां कुरुते यदि। प्रमादान्मन्दबुद्धित्वात् गवां नाशोभवेत्तदा। तण्डुलानां जलञ्चैव तप्तमण्डं झषोदकम्। कार्पासास्थितुषञ्चैव गोस्थाने गोविनाशकृत्। सम्मार्ज्जनीञ्च मुसलमुच्छिष्टं गोनिकेतने। कृत्वा गोनाशमाप्नोति तथा तत्राजबन्धने। गोमूत्रजालकेनैव तत्रावस्करमोचनम्। कुर्व्वन्ति गृहमेधिभ्यस्तत्र का वाहवासना। विलब्धिं गोमयस्यापि रविभौमशनेर्द्दिने। न कारयेत् भ्रमेणापि गोवृद्धिं यदि वाञ्छति। वारत्रयं परित्यज्य दद्यादन्येषु गोमयम्। विलभ्य शनिभौमेषु गवां हानिकरः स्मृतः। श्लेष्ममूत्रपुरीषाणि पङ्कानि च रजांसि च। न पतन्ति गवां यत्र तत्र लक्ष्मीः स्थिरा भवेत्। सन्ध्याकाले च गोस्थाने दीपो यत्र न दीयते। स्थानं तत् कमलाहीनं वीक्ष्य क्रन्दन्ति गोगणाः। हलमष्टगवं धर्म्म्यं षड्गवं व्यवसायिनाम्। चतुर्गवं नृशंसानां द्विगवञ्च गवाशिनाम्। नित्यं दशहले लक्ष्मीर्नित्यं पञ्चहले धनम्। नित्यञ्च त्रिहले भक्तं नित्यमेकहले ऋणम्। आत्मपोषणमात्रन्तु द्विहलेन च सर्व्वदा। पितृदेवातिथीनाञ्च पुष्ट्यर्थं सोऽक्षमो भवेत्।

अथ गोपर्वकथनम् "गोपूजां कार्त्तिके कुर्य्यात् लगुड़पतिपत्तिथौ। बद्ध्वा श्यामलतां स्कन्धे लिप्त्वा तैलहरिद्रया। कुङ्कुमैश्चन्दनैश्चापि कृत्वा चाङ्गे विलेपनम्। उद्यम्य लगुडं हस्ते गोपालाः कृतभूषणाः; ततो वाद्यैश्च